

BARQAROR RIVOJLANISH TAMOYILLARI ASOSIDA SANOAT KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISHNI BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH (QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARI MISOLIDA)

Kutbitdinova Mohigul Inoyatovna

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Marketing kafedrası i.f.n, dotsent

Annotatsiya - Barqaror rivojlanish tamoyillarining sanoat tarmoqlariga joriy etilishi ishlab chiqarishni boshqarish tizimini zamonaviy talablar asosida takomillashtirishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, resurslardan oqilona foydalanish, ekologik barqarorlikni ta'minlash va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolada qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarishning nazariy va metodologik asoslari barqaror rivojlanish tamoyillari nuqtai nazaridan tadqiq etilgan. Tadqiqotda tizimli tahlil, qiyosiy tahlil, iqtisodiy-statistik usullar hamda ekspert baholash metodlaridan foydalanildi. Ishlab chiqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi iqtisodiy, texnologik, ekologik va tashkiliy omillar kompleks baholanib, ularni yagona boshqaruv tizimida integratsiyalashga qaratilgan metodologik yondashuv ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, barqaror rivojlanish tamoyillarini ishlab chiqarishni boshqarish tizimiga integratsiya qilish korxonalarda resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ishlab chiqarish xarajatlarini optimallashtirish, innovatsion faollikni kuchaytirish hamda uzoq muddatli raqobatbardoshlikni ta'minlashning muhim omili ekanligi asoslandi. Taklif etilgan metodologik yondashuv sanoat korxonalarida boshqaruv qarorlarining samaradorligini oshirish va tarmoqning barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, ishlab chiqarishni boshqarish, qurilish materiallari sanoati, boshqaruv metodologiyasi, iqtisodiy samaradorlik, resurs samaradorligi, innovatsion rivojlanish, raqamli transformatsiya, ESG.

KIRISH

Jahon iqtisodiyotida barqaror rivojlanish konsepsiyasining ustuvor yo'nalish sifatida shakllanishi sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarish tizimiga nisbatan yangi talablarni yuzaga keltirmoqda. Bugungi kunda korxonalar faoliyatini faqat ishlab chiqarish hajmi yoki moliyaviy natijalar orqali baholash yetarli emas. Korxonalarning uzoq muddatli rivojlanishi resurslardan samarali foydalanish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, innovatsion texnologiyalarni joriy etish, raqamli transformatsiyani jadallashtirish hamda korporativ boshqaruv sifatini oshirish bilan chambarchas bog'liqdir. Shu bois ishlab chiqarishni boshqarish tizimini barqaror rivojlanish tamoyillari asosida takomillashtirish sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlovchi asosiy omillardan biri sifatida qaralmoqda.

O'zbekiston Respublikasida sanoatni modernizatsiya qilish, yuqori qo'shilgan

qiymatga ega mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish hamda energiya va resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo'nalishlari etib belgilangan. So'nggi yillarda qurilish materiallari sanoatida yangi ishlab chiqarish quvvatlari ishga tushirilishi, investitsiya loyihalarining amalga oshirilishi va eksport salohiyatining ortishi tarmoqning iqtisodiyotdagi o'rnini yanada mustahkamladi. Biroq ishlab chiqarish jarayonlarida energiya sig'imining yuqoriligi, ayrim korxonalarda texnologik jarayonlarning eskirganligi, resurslardan foydalanish samaradorligining yetarli darajada emasligi hamda ekologik yuklamaning ortib borishi ishlab chiqarishni boshqarish metodologiyasini zamonaviy yondashuvlar asosida qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda.

Xalqaro amaliyot shuni ko'rsatadiki, barqaror rivojlanish tamoyillarini ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiyalash sanoat korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy natijalarni ham yaxshilaydi. Ayniqsa, ESG tamoyillari, Industry 4.0 va Industry 5.0 konsepsiyalarining joriy etilishi boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ko'p mezonli yondashuvlardan foydalanish zaruratini kuchaytirmoqda. Bu esa ishlab chiqarishni boshqarishni faqat operatsion faoliyat bilan cheklab qolmay, uni strategik rivojlanishning muhim elementi sifatida ko'rib chiqishni taqozo etadi.

Mahalliy va xorijiy olimlarning ilmiy izlanishlarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish va barqaror rivojlantirish masalalari keng yoritilgan. Biroq mavjud tadqiqotlarning aksariyatida iqtisodiy, ekologik, texnologik va tashkiliy omillar alohida yo'nalishlar bo'yicha o'rganilgan bo'lib, ularni yagona boshqaruv metodologiyasi doirasida kompleks baholashga qaratilgan ilmiy yondashuvlar yetarli darajada ishlab chiqilmagan. Ayniqsa, qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarishning barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan metodologik modeli va uni amaliyotga tatbiq etish mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy tadqiqotlarni talab etadigan dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Mazkur maqolaning maqsadi barqaror rivojlanish tamoyillari asosida qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarish metodologiyasini takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini tadqiq etish hamda ushbu yo'nalishda ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR SHARHI

Barqaror rivojlanish tamoyillarining sanoat korxonalari faoliyatiga tatbiq etilishi so'nggi yillarda iqtisodiyot va menejment yo'nalishidagi ilmiy tadqiqotlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Mazkur konsepsiya iqtisodiy o'sish, resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy mas'uliyat o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga qaratilgan bo'lib, ishlab chiqarishni boshqarish tizimining mazmuni va vazifalarini ham tubdan o'zgartirmoqda. Shu bois mazkur masala xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli nazariy hamda amaliy yondashuvlar asosida o'rganilgan.

Xorijiy olimlardan R. Solow iqtisodiy o'sishning uzoq muddatli omillarini ilmiy asoslab, texnologik taraqqiyot ishlab chiqarish samaradorligini oshirishning asosiy

manbai ekanligini ko'rsatgan [1]. Keyinchalik P. Romer endogen iqtisodiy o'sish nazariyasini rivojlantirib, innovatsiyalar, bilim va inson kapitalini iqtisodiy rivojlanishning ichki omili sifatida baholagan [2]. M. Porter esa korxonalarining raqobatbardoshligini ta'minlash ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, innovatsion faoliyatni kengaytirish va samarali boshqaruv tizimini shakllantirish bilan bevosita bog'liqligini asoslab bergan [3]. Mazkur ilmiy qarashlar sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy metodologiyasini shakllantirishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

So'nggi yillarda xalqaro tashkilotlar tomonidan e'lon qilingan tadqiqotlarda ham barqaror ishlab chiqarishni boshqarish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. UNIDO hisobotlarida sanoat korxonalarining barqaror rivojlanishi resurs samaradorligi, energiya tejamkorligi va innovatsion texnologiyalarni joriy etish bilan uzviy bog'liqligi ta'kidlangan [4]. OECD ekspertlari ishlab chiqarish jarayonlarini raqamlashtirish, sun'iy intellekt elementlarini qo'llash hamda ma'lumotlarga asoslangan boshqaruv tizimlarini rivojlantirish korxonalarining ishlab chiqarish unumdorligini oshirishning muhim omili ekanligini qayd etgan [5]. Shuningdek, Jahon banki hisobotlarida rivojlanayotgan mamlakatlarda sanoat korxonalarining barqaror faoliyati investitsion muhit, institutsional islohotlar va ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish darajasi bilan chambarchas bog'liq ekani ko'rsatib o'tilgan [6].

Mamlakatimiz olimlari tomonidan ham sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshirish, ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish va boshqaruv tizimini takomillashtirish bo'yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, A.Dj. Metyakubov qurilish materiallari sanoati korxonalarida ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashning ilmiy-uslubiy asoslarini tadqiq etgan [7-9]. A.J. Abdullayev tadbirkorlikni rivojlantirish, sanoat korxonalarining innovatsion salohiyatini oshirish va zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etishning iqtisodiy jihatlarini yoritgan [10]. Ayrim mahalliy tadqiqotlarda sanoat korxonalarida raqamli transformatsiya, resurslardan samarali foydalanish va ekologik boshqaruv masalalari ham o'rganilgan bo'lsa-da, ularning aksariyatida ushbu omillar alohida yo'nalish sifatida tahlil qilingan.

Olib borilgan ilmiy izlanishlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ishlab chiqarishni boshqarishning iqtisodiy, texnologik, ekologik va tashkiliy jihatlarini bo'yicha muayyan ilmiy natijalarga erishilgan. Biroq qurilish materiallari sanoati korxonalarida barqaror rivojlanish tamoyillarini ishlab chiqarishni boshqarish metodologiyasiga kompleks integratsiya qilish, ularning o'zaro ta'sirini yagona baholash tizimi asosida tahlil qilish hamda boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ko'p mezonli yondashuvlardan foydalanish masalalari yetarli darajada tadqiq etilmagan. Mazkur holat ushbu tadqiqotning yo'nalishini belgilaydi hamda ishlab chiqarishni boshqarish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha yangi ilmiy yondashuvlarni ishlab chiqarish zaruratini yuzaga keltiradi.

METODOLOGIYA

Mazkur tadqiqot sanoat korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarish

metodologiyasini barqaror rivojlanish tamoyillari asosida takomillashtirishning nazariy va amaliy jihatlarini kompleks baholashga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi ishlab chiqarish samaradorligini faqat iqtisodiy natijalar orqali emas, balki resurslardan foydalanish darajasi, texnologik rivojlanish, ekologik barqarorlik va boshqaruv samaradorligini o'zaro bog'liq tizim sifatida baholash tamoyiliga asoslandi [1; 4; 7].

Tadqiqotning nazariy asosini barqaror rivojlanish konsepsiyasi, strategik menejment, ishlab chiqarish menejmenti hamda resurslarga asoslangan yondashuv (Resource-Based View) bo'yicha ilmiy qarashlar tashkil etdi [2; 5; 8]. Metodologik yondashuvni shakllantirishda tizimlilik, komplekslik, ilmiy xolislik va natijalarning taqqoslanuvchanligi tamoyillariga amal qilindi.

Tadqiqot bir necha ketma-ket bosqichlarda amalga oshirildi. Dastlab mahalliy va xorijiy ilmiy adabiyotlar tahlil qilinib, ishlab chiqarishni boshqarishning zamonaviy yondashuvlari hamda barqaror rivojlanish tamoyillarining sanoat korxonalari faoliyatiga ta'siri o'rganildi [3; 6]. Keyingi bosqichda qurilish materiallari sanoatining rivojlanish tendensiyalari rasmiy statistik ma'lumotlar asosida iqtisodiy-statistik tahlil usullari yordamida baholandi. Tahlil jarayonida ishlab chiqarish hajmi, investitsiyalar, mehnat unumdorligi, resurslardan foydalanish samaradorligi va ekologik ko'rsatkichlarning o'zgarish dinamikasi o'zaro taqqoslandi.

Ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash maqsadida guruhlash, qiyosiy tahlil hamda ekspert baholash usullaridan foydalanildi. Bunda baholash ko'rsatkichlari to'rtta asosiy blok bo'yicha tizimlashtirildi (1-jadval).

1-jadval

Ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini baholash mezonlari

Baholash yo'nalishi	Asosiy ko'rsatkichlar	Baholash maqsadi
Iqtisodiy samaradorlik	Mehnat unumdorligi, rentabellik, mahsulot tannarxi	Ishlab chiqarish natijadorligini aniqlash
Resurs samaradorligi	Energiya sarfi, xomashyo sig'imi, quvvatlardan foydalanish	Resurslardan foydalanish holatini baholash
Innovatsion va texnologik rivojlanish	Innovatsion mahsulot ulushi, raqamlashtirish darajasi, texnologik yangilanish	Texnologik salohiyatni aniqlash
Ekologik va boshqaruv barqarorligi	Atmosfera chiqindilari, ekologik xarajatlar, ESG elementlari, boshqaruv sifati	Barqaror rivojlanish darajasini baholash

Manba: muallif tomonidan ilmiy adabiyotlar va tadqiqot metodologiyasi asosida ishlab chiqildi.

Tadqiqot natijalarini umumlashtirish jarayonida mantiqiy tahlil va ilmiy sintez usullaridan foydalanildi. Bu usullar ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash, ularning ustuvorlik darajasini baholash hamda barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan ishlab chiqarishni boshqarish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi [4; 9].

Tadqiqotning axborot bazasini O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi, O'zbekiston Respublikasi Qurilish va uy-joy kommunal xo'jaligi vazirligi, O'zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi, shuningdek, BMT, UNIDO, OECD va Jahon bankining rasmiy statistik hamda tahliliy materiallari tashkil

etdi [6-10].

TAHLIL VA NATIJALAR

O'zbekistonda sanoatni modernizatsiya qilish va yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan ishlab chiqarishlarni rivojlantirish davlat sanoat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mazkur jarayonda qurilish materiallari sanoati iqtisodiyotning bazaviy tarmoqlaridan biri sifatida nafaqat ichki qurilish bozorining materiallarga bo'lgan talabini qondirish, balki eksport salohiyatini oshirish va hududlarda yangi ish o'rinlarini yaratishda ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda tarmoqda amalga oshirilgan investitsiya loyihalari, ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishi hamda mahsulot nomenklaturasining diversifikatsiyalashuvi natijasida ishlab chiqarish hajmi va eksport ko'rsatkichlarida barqaror o'sish kuzatilmoqda.

Biroq ishlab chiqarish hajmining ortishi korxonalarda boshqaruv samaradorligi ham xuddi shunday darajada oshganini anglatmaydi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ayrim hollarda ishlab chiqarishning o'sishi resurs sarfining ortishi, energiya sig'imining yuqoriligi yoki investitsiyalardan foydalanish samaradorligining yetarli emasligi hisobiga ham yuz berishi mumkin. Shu sababli ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini baholashda ishlab chiqarish, investitsiyalar va eksport natijalarini o'zaro bog'liqlikda tahlil qilish zarur.

2-jadval

O'zbekiston qurilish materiallari sanoatining asosiy rivojlanish ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2022	2024	2025
Ishlab chiqarish hajmi, trln so'm	30,7	42,0	52,6
Investitsiyalar, mlrd AQSh dollari	1,8	2,2	2,4
Eksport, mln AQSh dollari	611,2	831,0	1 200,0

Manba: "O'zsanoatqurilishmateriallari" uyushmasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi.

2-jadval ma'lumotlari tahlili shuni ko'rsatadiki, 2022-2025-yillarda qurilish materiallari sanoati yuqori o'sish sur'atlarini namoyon etgan. Xususan, ishlab chiqarish hajmi 30,7 trln so'mdan 52,6 trln so'mga yetib, qariyb 71 foizga oshgan. Shu davrda investitsiyalar hajmi 1,8 mlrd dollardan 2,4 mlrd dollarga, eksport esa 611,2 mln dollardan 1,2 mlrd dollarga ko'tarilgan. Ayniqsa eksport hajmining deyarli ikki baravar oshgani mahalliy ishlab chiqaruvchilarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligi kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

Shu bilan birga, statistik ma'lumotlar ishlab chiqarish, investitsiyalar va eksportning o'sish sur'atlari o'zaro bir xil emasligini ko'rsatmoqda. Masalan, 2022-2025-yillarda ishlab chiqarish hajmi 71 foizga oshgan bo'lsa, investitsiyalar o'sishi nisbatan past bo'lgan. Bu holat bir tomondan avvalgi yillarda amalga oshirilgan investitsiya loyihalarining samara bera boshlaganini, ikkinchi tomondan esa mavjud ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi yaxshilanganini anglatadi. Biroq mazkur natijalarni faqat ishlab chiqarish hajmi orqali baholash yetarli emas. Chunki

korxonalarning haqiqiy samaradorligi energiya sarfi, mahsulot tannarxi, mehnat unumdorligi va resurslardan foydalanish darajasi bilan ham belgilanadi.

Shu nuqtai nazardan ishlab chiqarish ko'rsatkichlarining nisbiy samaradorligini aniqlash maqsadida ayrim analitik ko'rsatkichlar hisoblab chiqildi.

3-jadval

Qurilish materiallari sanoati rivojlanishining muallif tomonidan hisoblangan nisbiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkich	2022	2024	2025
Eksportning ishlab chiqarish hajmiga nisbati, %	19,9	19,8	22,8
Investitsiyalarning ishlab chiqarish hajmiga nisbati, %	27,4	24,5	20,8
Ishlab chiqarishning 2022-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %	100,0	136,8	171,3
Eksportning 2022-yilga nisbatan o'sish sur'ati, %	100,0	135,9	196,3

Manba: "O'zsanoatqurilishmateriallari" uyushmasining rasmiy statistik ma'lumotlari asosida muallif hisob-kitoblari.

3-jadval natijalari qurilish materiallari sanoatida faqat mutlaq ko'rsatkichlar emas, balki nisbiy samaradorlik indikatorlarida ham ijobiy siljishlar kuzatilayotganini ko'rsatadi. Jumladan, eksportning ishlab chiqarish hajmidagi ulushi 2022-yildagi 19,9 foizdan 2025-yilda 22,8 foizga yetgan. Bu mahalliy korxonalarning tashqi bozorlarda raqobatbardoshligi ortib borayotganini hamda ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar eksportbopligi oshayotganini anglatadi.

Shu bilan birga, investitsiyalarning ishlab chiqarish hajmiga nisbati 2022-yildagi 27,4 foizdan 2025-yilda 20,8 foizgacha kamaygan. Mazkur holatni salbiy tendensiya sifatida emas, balki ilgari amalga oshirilgan investitsiya loyihalarining ishlab chiqarish natijalariga ta'siri kuchaygani bilan izohlash mumkin. Boshqacha aytganda, tarmoqda yangi quvvatlarni ishga tushirish bilan bir qatorda mavjud ishlab chiqarish infratuzilmasidan foydalanish samaradorligi ham ortib bormoqda.

Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, 2022-2025-yillar davomida ishlab chiqarish hajmi 71,3 foizga, eksport esa qariyb ikki baravarga oshgan. Eksportning ishlab chiqarishga nisbatan tezroq o'sishi korxonalarda xalqaro standartlarga mos mahsulot ishlab chiqarish ulushi ortayotganini hamda tashqi bozorlarda talab yuqori bo'lgan mahsulotlar assortimentining kengayayotganini ko'rsatadi. Bu esa tarmoqni boshqarishda ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan bir qatorda mahsulot sifati, logistika tizimi va eksport marketingini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etishini tasdiqlaydi.

Biroq mazkur ko'rsatkichlar ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini to'liq baholash imkonini bermaydi. Chunki barqaror rivojlanish sharoitida korxona faoliyatining natijadorligi iqtisodiy ko'rsatkichlar bilan bir qatorda resurslardan oqilona foydalanish, ekologik xavfsizlik, innovatsion faollik va inson kapitalini rivojlantirish darajasiga ham bog'liq. Shu sababli ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini kompleks baholash uchun iqtisodiy, texnologik, ekologik va ijtimoiy ko'rsatkichlarni yagona tizimga birlashtiruvchi integral yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Mazkur yondashuv asosida muallif tomonidan qurilish materiallari sanoati korxonalarida barqaror ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini baholashning konseptual modeli ishlab chiqildi. Ushbu model korxona faoliyatini kompleks baholash imkonini berib, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy natijalarni ham hisobga olishga xizmat qiladi.

4-jadval

Qurilish materiallari sanoati korxonalarida barqaror ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini baholash indikatorlari

Baholash yo'nalishi	Indikatorlar	Baholash mazmuni
Iqtisodiy	Ishlab chiqarish hajmi, rentabellik, eksport ulushi	Korxonaning moliyaviy barqarorligi va iqtisodiy samaradorligini baholaydi
Investitsion	Asosiy kapitalga investitsiyalar, investitsiya qaytimi	Investitsiya resurslaridan foydalanish samaradorligini aniqlaydi
Texnologik	Zamonaviy texnologiyalar ulushi, ishlab chiqarish quvvatidan foydalanish	Ishlab chiqarish jarayonining texnologik rivojlanish darajasini tavsiflaydi
Ekologik va ijtimoiy	Energiya tejamkorligi, resurslardan foydalanish, mehnat unumdorligi	Barqaror rivojlanish tamoyillariga muvofiqlikni baholaydi

Manba: Muallif ishlanmasi.

Jadvalda keltirilgan indikatorlar qurilish materiallari sanoati korxonalarini faoliyatini kompleks baholash imkonini beradi. Amaliyotda korxonalar faoliyati ko'pincha ishlab chiqarish hajmi yoki moliyaviy natijalar asosida baholanadi. Biroq bunday yondashuv boshqaruv samaradorligini to'liq ifodalaymaydi, chunki zamonaviy sanoatda iqtisodiy natijalar texnologik yangilanish, resurslardan foydalanish samaradorligi va ekologik barqarorlik bilan uzviy bog'liq.

Shu nuqtai nazardan, iqtisodiy indikatorlar korxonaning ishlab chiqarish va moliyaviy natijalarini tavsiflasa, investitsion indikatorlar ishlab chiqarish salohiyatini kengaytirishga yo'naltirilgan mablag'larning samaradorligini aks ettiradi. Texnologik ko'rsatkichlar esa ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi hamda innovatsion texnologiyalarni joriy etish holatini baholash imkonini beradi. Ekologik va ijtimoiy indikatorlar energiya tejamkorligi, resurslardan oqilona foydalanish hamda mehnat unumdorligi orqali korxonaning barqaror rivojlanish maqsadlariga erishish darajasini ifodalaydi.

Taklif etilayotgan indikatorlar tizimining afzalligi shundaki, u korxona faoliyatini faqat alohida ko'rsatkichlar bo'yicha emas, balki ularning o'zaro bog'liqligini hisobga olgan holda kompleks baholash imkonini yaratadi. Bu esa boshqaruv qarorlarini qabul qilishda ishlab chiqarish hajmini oshirish bilan bir qatorda investitsiyalar samaradorligini, texnologik modernizatsiya darajasini hamda resurslardan foydalanish natijadorligini birgalikda tahlil qilish imkonini beradi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qurilish materiallari sanoatida ishlab chiqarish hajmi va eksport ko'rsatkichlarining barqaror o'sishi kuzatilayotgan bo'lsa-da, kelgusida tarmoq raqobatbardoshligini oshirish ishlab chiqarishni boshqarish

tizimini takomillashtirish bilan bevosita bog'liq. Ayniqsa, investitsiyalarni yuqori texnologiyali ishlab chiqarish quvvatlariga yo'naltirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish hamda mahsulot tannarxini pasaytirishga qaratilgan boshqaruv mexanizmlarini rivojlantirish tarmoqning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Mazkur tahlillar asosida xulosa qilish mumkinki, qurilish materiallari sanoatida boshqaruv samaradorligini baholashda kompleks indikatorlar tizimidan foydalanish korxonalarining iqtisodiy natijalarini yanada aniqroq baholash imkonini beradi. Natijada ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, investitsiya siyosatini takomillashtirish va eksport salohiyatini oshirishga qaratilgan boshqaruv qarorlarining samaradorligi ortadi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari O'zbekiston qurilish materiallari sanoatida so'nggi yillarda ishlab chiqarish hajmi, investitsiyalar va eksport ko'rsatkichlarida barqaror o'sish tendensiyasi kuzatilayotganligini ko'rsatdi. Tarmoqni modernizatsiya qilish, yangi ishlab chiqarish quvvatlarini ishga tushirish hamda eksport geografiyasini kengaytirish bo'yicha amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar korxonalarining iqtisodiy salohiyatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Biroq olib borilgan tahlillar ishlab chiqarish hajmining o'sishi har doim ham boshqaruv samaradorligining oshishini anglatmasligini, resurslardan foydalanish, investitsiyalar samaradorligi va texnologik rivojlanish darajasini kompleks baholash zarurligini ko'rsatdi.

Tadqiqot davomida qurilish materiallari sanoati korxonalarining faoliyatini baholashda iqtisodiy, investitsion, texnologik hamda ekologik-ijtimoiy ko'rsatkichlarni yagona tizimda qo'llash zarurligi asoslandi. Taklif etilgan indikatorlar tizimi korxona faoliyatini faqat moliyaviy natijalar asosida emas, balki barqaror rivojlanish tamoyillari nuqtai nazaridan kompleks baholash imkonini beradi.

Olingan natijalar asosida quyidagi takliflarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb hisoblanadi:

- qurilish materiallari sanoati korxonalari faoliyatini baholashda ishlab chiqarish hajmi bilan bir qatorda investitsiyalar samaradorligi, eksport ulushi, resurslardan foydalanish va energiya tejamkorligi ko'rsatkichlarini ham baholash mezonlari tarkibiga kiritish;
- korxonalarda zamonaviy raqamli boshqaruv texnologiyalari va ishlab chiqarish monitoringi tizimlarini keng joriy etish orqali resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish;
- investitsiya loyihalarini tanlash va moliyalashtirishda yuqori qo'shilgan qiymat yaratadigan hamda eksport salohiyatini oshiradigan loyihalarga ustuvorlik berish;
- korxonalarda energiya tejamkor va ekologik xavfsiz texnologiyalarni joriy etishni rag'batlantirish orqali ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish hamda xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshlikni oshirish.

Taklif etilgan yondashuvlardan foydalanish qurilish materiallari sanoati

korxonalarida ishlab chiqarishni boshqarish samaradorligini oshirish, mavjud resurslardan oqilona foydalanish, investitsiyalar natijadorligini kuchaytirish hamda tarmoqning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni. 2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. - Toshkent. URL: <https://lex.uz/docs/5841063> (murojaat sanasi: 29.07.2026).
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 22-fevraldagi PQ-138-son qarori. 2022-2026-yillarda qurilish materiallari sanoatini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. - Toshkent. URL: <https://lex.uz> (murojaat sanasi: 29.07.2026).
3. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati. 2025-yil yakunlari bo'yicha statistik to'plam. - Toshkent, 2026. URL: <https://stat.uz> (murojaat sanasi: 29.07.2026).
4. "O'zsanoatqurilishmateriallari" uyushmasi. 2025-yil yakunlari hamda 2026-yilgi ustuvor vazifalar. Rasmiy axborot. URL: <https://uzsm.uz> (murojaat sanasi: 29.07.2026).
5. World Bank. Industrial Decarbonization and Energy Efficiency: Policy Approaches for Sustainable Industrial Development. Washington, D.C.: World Bank, 2024. URL: <https://www.worldbank.org> (Accessed: 29.07.2026).
6. United Nations Industrial Development Organization (UNIDO). Industrial Development Report 2024. Turning Challenges into Sustainable Industrial Growth. Vienna: UNIDO, 2024. URL: <https://www.unido.org> (Accessed: 29.07.2026).
7. Porter M.E. Competitive Advantage: Creating and Sustaining Superior Performance. New York: Free Press, 1985. - 592 p.
8. Kaplan R.S., Norton D.P. The Balanced Scorecard: Translating Strategy into Action. Boston: Harvard Business School Press, 1996. - 322 p.
9. Elkington J. Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. Oxford: Capstone Publishing, 1997. - 390 p.
10. Қаяумов А.А., Абдуллаев Ш.Р. Саноат иқтисодиёти. Дарслик. - Тошкент: IQTISODIYOT, 2023. - 412 б.
11. Abduraxmonov Q.X. Milliy iqtisodiyot. Darslik. - Toshkent: Innovatsion rivojlanish nashriyoti, 2022. - 640 b.